

Danuta Pluta-Wojciechowska, *Efektywność terapii dyslalii. Logopedyczno-lingwistyczna analiza wyników badań*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2019, ss. 325

Najnowsza monografia Danuty Pluty-Wojciechowskiej jest książką odważną w swojej treści. Odważną ze względu na krytyczną ocenę współczesnego opisu procedur diagnostycznych i terapeutycznych dla dyslalii, jakiej dokonała Autorka. Odważną ze względu na polemikę z panującymi w środowisku logopedów praktykami diagnostycznymi i terapeutycznymi w przypadku dyslalii obwodowej. Odważną ze względu na wprowadzenie do dorobku polskiej logopedii pierwszej pracy opisującej badania własne w paradygmacie medycyny opartej na dowodach (ang. *evidence based medicine* – EBM) dla diagnozy i terapii dyslalii obwodowej i tworzenie tym samym paradygmatu oceny efektywności terapii zaburzeń realizacji fonemów warunkowanych anatomicznie, funkcjonalnie i anatomiczno-funkcjonalnie.

Wstęp poświęcono rozważaniom na temat języka – jego istoty w procesie komunikacji, poznania i interpretowania otaczającej rzeczywistości. Autorka konsekwentnie od lat podtrzymuje kognitywne pojmowanie języka, z uwzględnieniem jego „ucieleśnionego” charakteru – co zaznaczała już w poprzednich monografiach: *Zaburzenia czynności prymarnych i artykulacji. Podstawy postępowania logopedycznego* (2013) oraz *Dyslalia obwodowa. Diagnoza i terapia wybranych form zaburzeń* (2017). One również traktują o obwodowych zaburzeniach realizacji fonemów, stanowiąc przy tym szczegółowy opis: podstaw teoretycznych, założeń metodologicznych i poznawczych autorskich metod Danuty Pluty-Wojciechowskiej: Strategicznej Metody Usprawniania Fonemów (SMURF) oraz Fizjologicznej Terapii Miofunkcjonalnej (FTM). Nadmieniony został aspekt paradygmatu medycyny oraz praktyki opartej na dowodach (ang. *evidence based practice* – EBP), uwzględniony w badaniach własnych. Dla polskiej logopedii to stosunkowo nowe zagadnienie i niewiele badaczy dotychczas opublikowało prace zgodne z ich założeniami.

W rozdziale 1: *Między lingwistyką a medycyną*, rozwinięta została refleksja nad miejscem logopedii pośród innych dziedzin nauki. Autorka podkreśla oryginalność przedmiotu badań logopedii, wskazując różnice w opisie realizacji fonemów między przedstawicielami nauk lingwistycznych, medycznych i logopedycznych. Podważa zasadność stosowania oceny wymowy jedynie ścieżką słuchową na rzecz znacznie efektywniejszej metody wzrokowo-słuchowo-czuciowo-eksperymentalnej, z której to właśnie jedynie logopedzi korzystają. Wreszcie zaznacza, iż logopedia korzysta z dorobku starszych od siebie: lingwistyki, medycyny, pedagogiki i psychologii, ale jednocześnie rozwija je wynikami badań logopedycznych, „gromadzi, analizuje i integruje wiedzę na temat mowy i jej zaburzeń, tworząc własną”.

Rozdział 2: *Logopedyczno-lingwistyczna analiza procedury postępowania w przypadku zaburzeń realizacji fonemów warunkowanych obwodowo*, otwierają przyjęte w badaniach założenia lingwistyczne, biologiczne, psychologiczne i logopedyczne, odnoszące się m.in. do: mowy, procesów realizacyjnych, artykulacyjnych, diagnozy i terapii logopedycznej. Co jest szczególnie interesujące w tej części monografii to charakterystyka transformacji, które się dokonały w spo-

sobach diagnozy i terapii logopedycznej na przestrzeni ostatnich 40–50 lat. Autorka odnotowała odmienne modele badania artykulacji: metodą słuchową z językoznawczym trójpodziałem zaburzeń wymowy (Kania 1982) oraz metodą słuchowo-wzrokową lub wręcz wzrokowo-słuchowo-dotykowo-eksperymentalną z fonemowo-fonetycznym opisem badanej realizacji fonemu. Zaznaczyła przy tym: niedostatki stosowania tego pierwszego, polegania wyłącznie na „wyszkolonym uchu” logopedy podczas oceny realizacji fonemów, nieuwzględnianie przyjętych norm fonetycznych. Porównała również wciąż obecne – a niewiele wyjaśniające – we współczesnych diagnozach typologie zaburzeń mowy, np. te o charakterze ilościowym (dyslalia jedno-, wieloraka). Zwrócona została uwaga na zróżnicowanie przyczyn zaburzeń mowy, mnogość typologii oraz niezbadane dotychczas potencjalne czynniki warunkujące nieprawidłową artykulację, np. z dziedziny fizjoterapii. Odnosząc się do funkcjonujących od lat zasad postępowania terapeutycznego, Autorka polemizuje z zasadnością wielu tendencji stosowanych w procesie postępowania terapeutycznego, co jest wynikiem licznych zapisów metodycznych, powielanych w literaturze przedmiotu. Wśród nich można wymienić m.in.: prowadzenie tzw. nieartykulacyjnych ćwiczeń narządów mowy (NĆNM), obieranie za „uniwersalny” cel terapii dyslalii osiągnięcie normy ortofonicznej, stosowanie trójfazowego programu postępowania logopedycznego (przygotowanie – wywołanie – automatyzacja), wywoływanie głosek w kolejności: izolacja – nagłos – śródgłos – wygłos, bezrefleksyjne przestrzeganie zapisanych przed kilkudziesięciu laty reguł metodycznych. Tę część wieńczy apel o integrację praktyki z wynikami rzetelnie przeprowadzonych badań naukowych.

Fragment monografii poświęcony Strategicznej Metodzie Usprawniania Fonemów (SMURF) oraz Fizjologicznej Terapii Miofunkcjonalnej (FTM) uwzględni doświadczenia terapeuty-badacza, które wymagały modyfikowania dostępnej metodyki, źródła inspiracji, które doprowadziły do powstania tych metod, główne ich założenia, np.: myślenie strategiczne, fizjologiczno-fonetyczne podejście, analityczno-fonetyczną metodę badań realizacji fonemów, wyższość funkcji fizjologicznych nad NĆNM, strukturyzację terapii, dopasowanie metody do pacjenta – nie odwrotnie – oraz systematyzowanie działań terapeutycznych po wywołaniu nowej głoski w toku postępowania logopedycznego. Autorka podkreśla liniowość porządku w planowaniu terapii SMURF, mnogość strategii dostępnych dla realizacji następujących po sobie etapów. Siedmiu etapom pracy dedykowanych jest 31 strategii postępowania, co jest znacznie większą liczbą niż ta, którą kultywuje się od ubiegłego wieku w polskiej logopedii. Rozdział kończy przegląd doniesień obcojęzycznych, co jest jednocześnie prezentacją polskiego dorobku w omawianych zakresie na tle innych krajów.

W rozdziale 3: *Założenia metodologiczne i metodyka badań*, przedstawiono założenia metodologiczne i metodykę badań z uwzględnieniem paradygmatu EBP. Wyjaśniono rozumienie praktyki opartej na dowodach – jako wyboru danej strategii dla określonego pacjenta, kierując się przy tym wynikami badań naukowych dotyczących rehabilitowanego zaburzenia, jak również preferencjami osobowościowymi pacjenta, z wykorzystaniem wiedzy o kształtowaniu się mowy normatywnej i nienormatywnej. „Logopeda staje się ogniwem pośrednim pomiędzy wynikami badań, wiedzą wykrytą w badaniach naukowych a pacjentem z zaburzeniami mowy” – konstatuje Autorka. Wynikają z tego wnioski do podejmowanych działań logopedów. Przychylają się one do sięgania zarówno po tradycyjne rozwiązania terapeutyczne, jak i najnowsze, ale pod warunkiem gotowości logopedy do poszukiwania źródeł zasadności ich stosowania, weryfikowania ich skuteczności, chęci sięgania dalej – samodoskonalenia, czytania nowych opracowań naukowych.

Metodologia opracowanych wyników badań własnych nad efektywnością SMURF oraz związanej z nią FTM rysuje się jako głęboko przemyślana, poparta wieloletnim doświadczeniem logopedy naukowca praktyka. Autorka wyznaczyła pięć kategorii oceny w odniesieniu do: konstruowania przedpola artykulacji, okoliczności wywoływania głosek, dynamiki terapii, samoregulacji oraz poszczególnych pacjentów. Wyznaczone cele to: przeprowadzenie rozpoznania umożliwiającego planowanie i podejmowanie działań postdiagnostycznych, rozwój teorii kształtowania się mowy, normatywnej i zaburzonej realizacji fonemów w ontogenezie, ubogacenie teorii logopedycz-

nej oraz metodyki postępowania terapeutycznego dla dyslalii o etiologii obwodowej. Problemy badawcze uwzględniły aspekty: ogólnej wizji postępowania logopedycznego dla dyslalii obwodowej, diagnozy osób z zaburzeniami wielopłaszczyznowymi (tzn. dyslalii sprzężonej z takimi zaburzeniami mowy, jak: ORM, jąkanie, mutyzm, ZA, zaburzenia ze spektrum autyzmu) oraz osób z dyslalią obwodową w ujęciu ogólnym i indywidualnym, terapii logopedycznej z charakterystyką motywacji do podjęcia terapii, dynamiki terapii w zakresie normowania czynności prymarnych oraz zmian fonetycznych, okoliczności wywoływania pierwszej głoski I, II i III fazy fonetycznej, efektu domina i samoregulacji, zmian w systemie fonetycznym po zakończeniu badań. Stosowane przez Autorkę procedury: diagnozę metodą analityczno-fonetyczną i terapię SMURF oraz lingwistyczno-logopedyczne analizy wyników badań, zaowocowały opisem realizacji fonemów, śródwymawieniowej pozycji języka, warunków anatomiczno-czynnościowych, słuchu fonemowego i fonetycznego, z odniesieniem się do: bezpośredniego badania pacjenta, danych z wywiadu i wyników badań innych specjalistów. Precyzyjnie została opisana metodyka badania pacjenta – jaką pozycję przyjęto wobec badanego, jakie wykorzystano narzędzia i akcesoria, materiały dla danej grupy wiekowej, sposób oceny wędzidełka języka, czynności prymarnych, jaki był przyjęty rodzaj opisu spoczynkowej pozycji języka i połykania. Opis organizacji i zasad badań, włączając: kontrakt terapeutyczny, opis schematu wizyt logopedycznych, prowadzonej dokumentacji oraz proces doboru osób do badań, jest precyzyjny, umożliwia śledzenie procesu prowadzenia opisywanych badań.

Grupę A reprezentowały osoby z dyslalią obwodową, bez stwierdzonych innych zaburzeń, w następujących przedziałach wiekowych: I – osoby w wieku 3 – 6;11 lat, II – osoby w wieku 7;1–13;2, III – osoby w wieku 15–40 lat. Do grupy B zakwalifikowano osoby z zaburzeniami wielopłaszczyznowymi.

Rozdział 4: *Wyniki badań*, poświęcony został wynikom badań własnych. W grupie A znalazło się 69 osób, natomiast w grupie B – 35. Interesujące wyniki przyniosły badania w drugiej grupie. Jak się okazało, tylko 1 badany prezentował prawidłowe warunki anatomiczno-czynnościowe. Autorka przytacza wiele przykładów rozmów z rodzicami zdumionymi wynikami badań swoich dzieci. Podkreśla przy tym, iż zdaje sobie sprawę z konieczności oceny innych aspektów w przypadku dzieci z zaburzeniami rozwojowymi i neurorozwojowymi. Zwraca jednak uwagę na to, by nie pomijać tych aspektów w wieloetapowym i aktualizowanym procesie diagnostyczno-terapeutycznym.

Wyniki badań w grupie A umożliwiły ocenę częstości występowania i rodzaju zaburzeń realizacji fonemów. W badanej populacji wskazano nienormalnie realizowane grupy fonemów w kolejności od najczęściej do najrzadziej obserwowanych: dźwiękowe dentalizowane, zębowe dentalizowane, fonem [r], fonemy itowe dentalizowane, niedentalizowane zębowe i itowe, fonem [l]. Wyniki różniły się nieco w poszczególnych podgrupach: I, II, III. W przypadku nienormalnej artykulacji spółgłosek odnotowano częste zmiany miejsca artykulacji (dyslokacje) oraz sposobu artykulacji (dysmodalności). Wskazano 3 najczęściej występujące nienormalne cechy fonetyczne: dorsalność, międzyzębowość i asymetryczny przepływ powietrza. Co istotne – były one charakterystyczne dla realizacji wielu grup fonemów. Z uwagi na warunki anatomiczne i czynnościowe najwięcej pacjentów miało dyslalię anatomiczno-funkcjonalną. Wyniki te wnoszą unikatową w polskiej literaturze logopedycznej wiedzę. To nie tylko rozwinięcie myśli metodologicznej i przybliżenie do uzyskania od lat postulowanego statusu samodzielnej dyscypliny naukowej logopedii. To również przyczynek do zwiększenia efektywności opieki terapeutycznej zapewnianej na drodze praktyki logopedów.

Trzecia część tego rozdziału jest poświęcona analizie efektywności terapii za pomocą SMURF. Omawiane zagadnienia odnoszą się do takich aspektów terapii, jak: motywacja do jej podjęcia, wcześniejsze korzystanie z terapii logopedycznej, zasięganie wielospecjalistycznych konsultacji pacjentów z dyslalią obwodową, dynamika normowania wybranych czynności prymarnych – żucia, odgryzania, likwidowania parafunkcji, wdrażania do uzyskania pozycji wertykalno-horyzonalnej.

talnej języka, prawidłowego modelu oddychania, dojrzałego polykania – oraz zmian fonetycznych, tempo wraz z jakością, metodyką i ramami wywoływanych głosek, ścieżki przekształceń fonetycznych podczas wywoływania głosek. Doświadczenia z wielu lat praktyki Autorki, jak również procesu prowadzenia omawianych badań odsłaniają kulisy zarówno bezpośredniej pracy z pacjentem, jak i – wielce znaczącego dla efektywności terapii – kontaktu z rodzicami. W monografii znajdują się liczne przykłady rozmów, instruktaży dla opiekunów dziecka i dorosłych pacjentów, wskazówek metodycznych zaczerpniętych z własnej praktyki terapeutycznej – których nie znajduje się często w literaturze przedmiotu innych autorów.

Wskazano takie problemy, jak: uzyskanie odpowiedniego poziomu motywacji, co jest nierzadko uzależnione od wieku pacjenta; konsekwencje niewystarczających instrukcji przekazywanych rodzicom – na kartce, bez osobistego zaprezentowania wybranych technik pracy czy też praktykowania NĆNM; kolejny – związany z niesygnalizowaniem przez logopedów konieczności przecięcia wędzidelka podjęzykowego lub ponownego podjęcia tegoż zabiegu (na skutek niewystarczającego przecięcia za pierwszym razem); następnie – nieczęste konsultacje pacjentów z fizjoterapeutą, które niejednokrotnie są potrzebne w toku postępowania logopedycznego; problemy z podejmowanymi przez logopedów decyzjami, wykraczającymi poza ich uprawnienia, jak np. zlecenie zastosowania płytki przedsionkowej, co leży w gestii lekarza; trudności ze wskazaniem pierwszej głoski do ćwiczeń, co powinno być wynikiem dogłębnej analizy warunków progowych wywoływania planowanych głosek. Wprowadzać w błąd może także utrzymywana przez terapeutów opinia, iż powyżej 14. roku życia zmniejsza się dynamika zmian fonetycznych, podczas gdy omawiane badania dowiodły, iż jest zgoła odwrotnie. To nieoceniona wiedza dla każdego logopedy-praktyka, której nie pozyska on w tradycyjnych pozycjach literaturowych polskiej logopedii.

Szczególnie interesujące wydają się nowe w literaturze przedmiotu zaobserwowane przez Autorkę zjawiska. Mowa m.in. o: transferze dźwiękowości, zębowości, itowości i innych, szerzej opisanych w monografii obserwacjach. Implikują one podjęcie badań nad występowaniem efektu domina i samoregulacji pacjenta w toku prowadzonej terapii, nieodnotowane dotychczas w naukowej literaturze logopedycznej.

Rozdział 5: *Podsumowanie i dyskusja*, w pierwszych podrozdziałach stanowi ewaluację propozycji metodologii diagnozy logopedycznej oraz analizę efektywności terapii z wykorzystaniem Strategicznej Metody Usprawniania Fonemów, jak również porównanie SMURF z innymi metodami terapii. Autorka sukcesywnie polemizuje z ideą „czarów i sztuczek” przy wywoływaniu głosek, których – jej zdaniem – logopedzi praktycznie oczekują. Zaprzecza również istnieniu uniwersalnych metod terapii, podkreśla, jak istotne jest dopasowanie programu terapii do pacjenta, a nie pacjenta do opracowanej metody terapii. Wskazuje odmienny charakter SMURF w odniesieniu do innego rodzaju praktyk – jej systemowy charakter, rezygnację z NĆNM na rzecz usprawniania funkcji fizjologicznych, osobliwy charakter wywoływania głoski – jako wywoływania cech fonetycznych, odejście od sztywnych ram metodycznych dotyczących m.in. kolejności, sposobów wywoływania głosek czy uwzględnianie w normowaniu czynności biologicznych oraz artykulacji ze śródwymawieniową pozycją języka. Zaznaczone zostały propozycje dalszych badań, wątpliwości Autorki oraz ograniczenia badań naukowych, wynikające m.in. z nieprecyzyjnych opisów metodyki badania logopedycznego w dotychczasowych publikacjach innych autorów. Godne zaznaczenia jest stanowisko Autorki względem autorskiej SMURF, o której sama pisze: „Przedstawiona propozycja nie ma charakteru zamkniętego, gdyż zmieniająca się stale wiedza na temat mowy i jej uwarunkowań, a także samej terapii może wnieść nowe czy dopełniające spojrzenie na podjęty problem”. Ostatnią część tego rozdziału stanowią propozycje modyfikacji SMURF i FTM.

Efektywność terapii dyslalii... to książka niezwykle istotna dla rozwoju logopedii jako nauki. Opracowanie przez Autorkę spójnej i rzetelnej metodologii badań jest jednym z kluczowych zadań dziedziny aspirującej do miana samodzielnej dyscypliny naukowej – co bez wątpienia logopedii dotyczy. Ze względu na to, iż metodologia ta jest wykorzystywana przez wszystkich członków ze-

społu badawczego Danuty Pluty-Wojciechowskiej możliwe jest dokonywanie analiz porównawczych wyników kolejno przeprowadzonych badań. Paradigmat badań zgodny z założeniami EBP jest kolejnym aspektem publikacji, przyczyniającym się do rozwoju dorobku polskiej logopedii. To ważna pozycja także z punktu widzenia praktyki logopedycznej. Swymi wynikami obala mity dotyczące celowości od lat stosowanych przez logopedów ćwiczeń w czasie usprawniania realizacji fonemów języka polskiego. Czytelnik musi mieć jednak świadomość, iż terminologia, którą posługuje się Autorka, jest w pewnym sensie swoista – konsekwentna od lat, ale nierozpowszechniona w literaturze przedmiotu. Absolwenci studiów logopedycznych, niebędący studentami Pani Profesor, a kształceni w językoznawczym paradygmacie Kani (w przypadku dyslalii), mogą czuć niedosyt po lekturze przyjętych założeń czy źródeł inspiracji albo wręcz ich nie rozumieć. Wydaje się zasadne zapoznanie się w pierwszej kolejności z *Dyslalią obwodową... oraz Zaburzeniami funkcji prymarnych...*, by móc pełniej zagłębić się w refleksje nad przeprowadzonymi badaniami i uzyskanymi wynikami.

Monografia jest swoistą kłamrą, która łączy szacunek do dotychczasowego dorobku polskiej logopedii i jej tradycji z – popartym wynikami badań własnych Autorki – krytycznym spojrzeniem na utrwalane do dziś praktyki, nieznajdujące jednak potwierdzenia naukowego. Wydaje się zasadne uznanie najnowszej pracy Danuty Pluty-Wojciechowskiej za przełom nie tylko w sposobie opisu, interpretacji zjawisk oraz programowania terapii w przypadku zaburzeń o charakterze dyslalii obwodowej, ale również w procesie planowania badań naukowych nad zaburzeniami realizacji fonemów.

mgr Paulina Krzeszewska

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Instytut Języka Polskiego – Wydział Filologiczny

BIBLIOGRAFIA

Kania J.T., 1982, *Szkice logopedyczne*, Warszawa.

Pluta-Wojciechowska D., 2013, *Zaburzenia czynności prymarnych i artykulacji. Podstawy postępowania logopedycznego*, Bytom.

Pluta-Wojciechowska D., 2017, *Dyslalia obwodowa. Diagnostyka i terapia logopedyczna wybranych form zaburzeń*, Bytom.

